

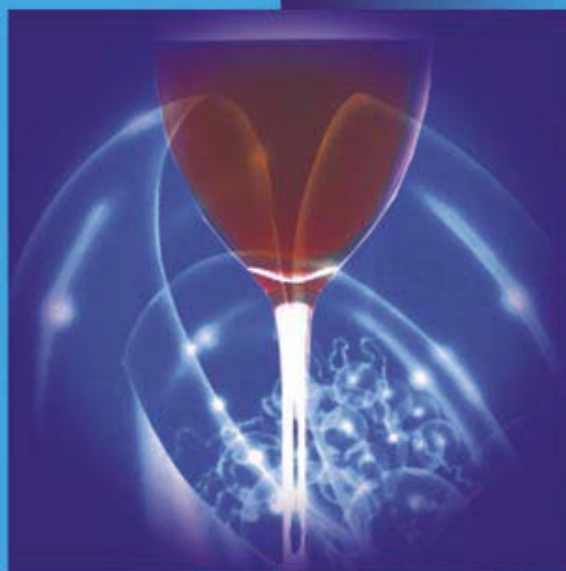
MM

MALÁ
MONOGRAFIE

Jiří Ehrmann jr., Petr Schneiderka,
Jiří Ehrmann

ALKOHOL A JÁTRA

 GRADA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude **trestně stíháno**.

Používání elektronické verze knihy je umožněno jen osobě, která ji legálně nabyla a jen pro její osobní a vnitřní potřeby v rozsahu stanoveném autorským zákonem. Elektronická kniha je datový soubor, který lze užívat pouze v takové formě, v jaké jej lze stáhnout s portálu. Jakékoliv neoprávněné užití elektronické knihy nebo její části, spočívající např. v kopírování, úpravách, prodeji, pronajímání, půjčování, sdělování veřejnosti nebo jakémkoliv druhu obchodování nebo neobchodního šíření je zakázáno! Zejména je zakázána jakákoliv konverze datového souboru nebo extrakce části nebo celého textu, umístování textu na servery, ze kterých je možno tento soubor dále stahovat, přitom není rozhodující, kdo takovéto sdílení umožnil. Je zakázáno sdělování údajů o uživatelském účtu jiným osobám, zasahování do technických prostředků, které chrání elektronickou knihu, případně omezují rozsah jejího užití. Uživatel také není oprávněn jakkoliv testovat, zkoušet či obcházet technické zabezpečení elektronické knihy.

Copyright © Grada Publishing, a.s.

ALKOHOL A JÁTRA

Hlavní autor:

Doc. MUDr. Jiří Ehrmann, Ph.D.

Spoluautoři:

Doc. MUDr. Petr Schneiderka, CSc.

Prof. MUDr. Jiří Ehrmann, CSc.

Recenzenti:

Prof. MUDr. Stanislav Štípek, DrSc.

MUDr. Eva Honsová

Kniha vyšla za podpory grantů VZ MŠMT 6198959216 a IGA MZ ČR NR/7814-3.

© Grada Publishing, a.s., 2006

Cover Photo © Corel Photos, 2006

Obrázky dodali autoři.

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 2519. publikaci

Odpovědná redaktorka PhDr. Viola Lyčková

Sazba a zlom Milan Vokál

Počet stran 168 + 16 stran barevné přílohy

1. vydání, Praha 2006

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

Husova ulice 1881, Havlíčkův Brod

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění ale nevyplývají pro autory ani pro nakladatelství žádné právní důsledky.

Všechna práva vyhrazena. Tato kniha ani její část nesmějí být žádným způsobem reprodukovány, ukládány či rozšiřovány bez písemného souhlasu nakladatelství.

ISBN 80-247-1048-X (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-6329-3 (elektronická verze ve formátu PDF)

© Grada Publishing, a.s. 2011

Úvod	11
1 Vznik a výroba etylalkoholu a alkoholických nápojů	13
<i>(P. Schneiderka)</i>	
2 Metabolismus a vylučování etylalkoholu	15
<i>(P. Schneiderka)</i>	
2.1 Alkoholdehydrogenázová cesta	16
2.2 MEOS	18
2.3 Kataláza	18
3 Laboratorní vyšetření a metody detekce a stanovení etanolu v biologickém materiálu	19
<i>(P. Schneiderka)</i>	
3.1 Laboratorní ukazatele konzumace alkoholu a ostatní biochemická vyšetření při abúzu alkoholu	19
3.1.1 Testy prostupnosti a integrity membrán hepatocytu	19
3.1.2 Vyšetření poruch metabolických funkcí jater	23
3.1.3 Vyšetření zaměřená na poruchy v tvorbě a vylučování žluči	33
3.1.4 Vyšetření exokrinních funkcí pankreatu	40
3.1.5 Ostatní biochemická vyšetření	42
3.2 Detekce a stanovení etylalkoholu	43
4 Patobiochemie akutní a chronické intoxikace etanolem	45
<i>(P. Schneiderka)</i>	
4.1 Akutní intoxikace	45
4.2 Chronická intoxikace	46
5 Etanol a reaktivní radikály	49
<i>(P. Schneiderka)</i>	
6 Etanol a metabolismus železa, hemochromatóza, porfyrie	51
<i>(P. Schneiderka, J. Ehrmann jr.)</i>	
6.1 Metabolismus železa	51
6.2 Metabolismus porfyrinů, porfyrie	52

6.3	Terminologické poznámky z pohledu histopatologa	53
6.4	Morfologická detekce Fe v játrech	53
6.5	Morfologické nálezy při hemochromatóze	54
6.6	Morfologické nálezy při sekundární hemosideróze	54
6.6.1	Morfologické nálezy při hemosideróze u alkoholického postížení	55
6.7	Morfologické nálezy při porphyria cutanea tarda (PCT)	55
6.8	Morfologické nálezy při erythropoetické porfyrii (EP)	56
7	Alkoholická steatóza	57
	<i>(J. Ehrmann, P. Schneiderka, J. Ehrmann jr.)</i>	
7.1	Charakteristické morfologické změny a nálezy	57
7.1.1	Diferenciální diagnostika příčin steatózy	59
7.2	Klinický obraz	61
7.3	Diagnostika	61
7.3.1	Laboratorní nálezy	61
7.3.2	Zobrazovací metody	62
7.4	Prognóza	62
8	Steatohepatitida	63
	<i>(J. Ehrmann, P. Schneiderka, J. Ehrmann jr.)</i>	
8.1	Charakteristické morfologické změny a nálezy	63
8.1.1	Diferenciální diagnóza	65
8.1.2	Morfologické prognostické znaky rizika přechodu do cirhózy	66
8.2	Klinický obraz	67
8.3	Diagnostika	67
8.3.1	Laboratorní nálezy	67
8.3.2	Zobrazovací metody	68
8.4	Prognóza	68
9	Alkoholická cirhóza	69
	<i>(J. Ehrmann, P. Schneiderka, J. Ehrmann jr.)</i>	
9.1	Patogeneze	69
9.2	Epidemiologie	72
9.3	Charakteristické morfologické změny a nálezy	73
9.3.1	Poznámky k diagnóze cirhózy pomocí jaterní biopsie	73
9.3.2	Histologické změny	74
9.3.3	Morfologické znaky aktivity	74
9.3.4	Příčiny a morfologický obraz	75
9.3.5	Diferenciální diagnóza z pohledu morfologie	76

9.3.6	Komplikace projevující se histologickými změnami jater	76
9.4	Diagnostika	77
9.4.1	Klinický obraz	77
9.4.2	Laboratorní vyšetření	81
9.4.3	Zobrazovací diagnostické metody	85
9.5	Prognóza alkoholické jaterní fibrózy a cirhózy	85
10	Komplikace jaterní cirhózy	88
	<i>(J. Ehrmann)</i>	
10.1	Jaterní selhání	88
10.1.1	Etiologie a klasifikace	88
10.1.2	Klinická symptomatologie a diagnostika	89
10.1.3	Prognóza	90
10.2	Portální hypertenze	91
10.2.1	Příčiny a klasifikace	91
10.2.2	Klinický obraz	92
10.2.3	Vyšetřovací metody	93
10.2.4	Jícnové varixy	94
10.3	Ascites	95
10.3.1	Patogeneze	95
10.3.2	Klinický obraz a diagnostika	96
10.3.3	Spontánní bakteriální peritonitida	97
10.4	Jaterní encefalopatie	97
10.4.1	Patogeneze	98
10.4.2	Klinický obraz a diagnostika	98
10.5	Hepatorenální syndrom	101
10.5.1	Patogeneze a klasifikace	101
10.5.2	Klinický obraz a diagnostika	102
10.6	Cholestáza	103
10.6.1	Patogeneze	103
10.6.2	Klinický obraz a diagnostika	104
10.7	Zieveho syndrom	106
10.8	Význam infekce viry hepatitidy B a C	106
10.9	Hepatoelulární karcinom	108
10.9.1	Diagnostika	109
10.9.2	Screening	109
10.10	Další komplikace jaterní cirhózy	110
11	Léčba alkoholického postižení jater	111
	<i>(J. Ehrmann)</i>	
11.1	Léčba jaterní steatózy	111

11.2	Léčba alkoholické hepatitidy	112
11.2.1	Kortikosteroidy	113
11.2.2	Pentoxifylin	114
11.2.3	Antibiotika	114
11.2.4	Prebiotika	114
11.2.5	Nutriční podpora	115
11.2.6	Antioxidancia	115
11.2.7	Některé další léčebné metody	115
11.3	Léčba jaterní cirhózy	116
11.3.1	Propyltiouracil	117
11.3.2	Kolchicin	117
11.3.3	Antioxidancia	117
11.4	Léčba komplikací	118
11.4.1	Léčba jaterního selhání	118
11.4.2	Léčba cholestázy	118
11.4.3	Léčba portální hypertenze	119
11.4.4	Léčba krvácení z jícnových varixů	120
11.4.5	Léčba ascitu	121
11.4.6	Léčba jaterní encefalopatie	123
11.4.7	Léčba hepatorenálního syndromu	123
11.4.8	Léčba hepatocelulárního karcinomu	124
11.4.9	Léčba ostatních komplikací alkoholické hepatitidy a jaterní cirhózy	124
11.5	Nutriční podpora u alkoholického postižení jater . . . . . (<i>D. Vrzalová</i>)	125
11.6	Transplantace jater	128
12	Syndrom non-alkoholické steatohepatitidy – NASH/NAFLD, poznámky k histologické diagnóze	134
	(<i>J. Ehrmann jr.</i>)	
12.1	Terminologické poznámky vycházející z morfoloického obrazu	134
12.2	Poznámky k diagnóze NASH/NAFLD pomocí jaterní biopsie	134
12.3	Histologické změny	135
12.4	Grading a staging	135
12.5	Diferenciální diagnóza z pohledu morfologie	136
12.6	Komplikace projevující se histologickými změnami jater	136
13	Souhrn – základní kritéria diagnostiky alkoholického poškození jater	137
	(<i>J. Ehrmann</i>)	
13.1	Anamnéza	137

13.2	Fyzikální nález	138
13.3	Laboratorní nálezy	138
13.3.1	Hematologické změny	138
13.3.2	Biochemické nálezy	138
13.4	Ukazatele abúzu alkoholu	139
13.5	Zobrazovací metody	139
13.6	Patologicko-anatomický obraz	140
13.7	Některé choroby nebo klinické obrazy podporující alkoholický původ jaterního poškození	140
13.8	Shrnutí	140
14	Doporučená literatura	142
	Seznam zkratk	155
	Rejstřík	159

Poděkování

Poděkování patří MUDr. et Mgr. D. Vrzalové za zpracování kapitoly **Nutriční podpora u alkoholového postižení jater.**

ÚVOD

Minimonografie Alkohol a játra je určena široké obci čtenářů, zejména však studentům lékařských fakult a postgraduálního vzdělávání v oborech vnitřního lékařství, všeobecného lékařství, gastroenterologie, biochemie a patologie. Snahou autorů (klinik-gastroenterolog, biochemik, patolog) je přinést komplexní mezioborový pohled na alkoholické postižení jater. Úvodní kapitoly jsou věnovány problematice chemie alkoholu, metabolismu alkoholu v lidském organismu a jeho vylučování. V dalších kapitolách jsou popsány metody stanovení alkoholu v biologickém materiálu a je rozebrána patobiochemie akutní a chronické intoxikace alkoholem včetně vztahu alkoholu k reaktivním radikálům, k metabolismu železa a porfyrinů, resp. vztahu alkoholu k hemochromatóze a porfyrii. Dále je publikace rozdělena do kapitol zabývajících se alkoholickou steatózou, alkoholickou hepatitidou a alkoholickou cirhózou. U těchto jednotek je detailně podán klinický obraz včetně diferenciální diagnostiky, laboratorních nálezů a výsledků zobrazovacích metod. Ve zvláštních kapitolách jsou popsány komplikace a nastíněny způsoby léčby těchto stavů. V této části monografie je zvláštní pozornost věnována popisu charakteristických morfologických změn jater při postižení alkoholem, zejména popisu mikroskopických (histopatologických) nálezů ve vzorcích jaterní tkáň získané z bioptických odběrů tenkou jehlou. Diskutuje se o významu morfologických nálezů pro diagnostiku alkoholického postižení jater, včetně diferenciální diagnózy. Vzhledem k důležitosti problematiky je zvláštní kapitola věnována histologickému pohledu na syndrom non-alkoholické steatohepatitidy (NASH/NAFLD). Dílo je doplněno souhrnem základních kritérií diagnostiky alkoholického poškození jater, barevnou přílohou tvořenou mikroskopickými obrazy postižení jater a seznamem doporučené literatury.

1 VZNIK A VÝROBA ETYLALKOHOLU A ALKOHOLICKÝCH NÁPOJŮ

Etylalkohol se připravuje lihovým kvašením nebo synteticky. Nejrozšířenějším způsobem je alkoholové kvašení přírodních látek, které jsou bohaté na sacharidy: brambor, obilí, cukrové řepy, cukrové třtiny, různého ovoce. Ke kvašení se používají kultivované kvasinky (např. *Saccharomyces vini* nebo *Saccharomyces ovisformis*), v přírodě kvašení vyvolávají různé „divoké“ kvasinky (např. *Kloekera apiculata*).

Za anaerobních podmínek kvasinky přeměňují sacharidy na pyruvát a z něj tvoří sledem pouhých dvou reakcí etanol a CO_2 . První reakci katalyzuje enzym pyruvátdekarboxyláza a vzniká při ní oxid uhličitý a acetaldehyd. Pyruvátdekarboxyláza obsahuje pevně navázaný koenzym tiamindifosfát. Tento enzym se v organismu žádných živočichů nevyskytuje.

Ve druhé reakci katalyzované kvasinkovou alkoholdehydrogenázou se acetaldehyd redukuje na etanol za současné dehydrogenace koenzymu $\text{NADH}+\text{H}^+$. Kvasinková alkoholdehydrogenáza je tetramer se 4 ionty Zn^{2+} . Alkoholdehydrogenáza kvasinek se liší strukturou od alkoholdehydrogenázy v žaludku nebo v játrech savců. U savců se jedná o dimer a každý z jeho polypeptidových řetězců váže po jednom iontu Zn^{2+} .

V kvasicím materiálu se obvykle vyskytuje mnoho dalších mikroorganismů, jejichž enzymové systémy se podílejí jak na tvorbě aromatických a chuťových látek, tak na vzniku nežádoucích sloučenin. Některé z těchto mikroorganismů vegetují již na povrchu dozrávajícího ovoce a dalších používaných surovin. Vedle etylalkoholu se proto v kvasných produktech objevují v různé koncentraci např. další alkoholy (metylalkohol, propylalkohol a izopropylalkohol, butylalkohol, vícemocné alkoholy) a jejich estery, dále aldehydy a ketony (acetaldehyd, aceton) a organické kyseliny (vinná, jablečná, citronová, malonová, jantarová). Mezi nežádoucí součásti, zvláště při přípravě alkoholických nápojů, patří kyseliny octová, máselná, mléčná a další. Obsaženy jsou samozřejmě také nezkašené sacharidy (glukóza, fruktóza) a dále polyfenoly (trísloviny, chinony aj.), přírodní barviva (červené antokyany, žluté – kvercetin a kvercitrin), pektiny, různé minerální látky a rostlinné i kvasinkové enzymy, bílkoviny a aminokyseliny (Kuttelvašer, 2003). Pro přípravu čistého etanolu se vykvašený materiál čistí rektifikací a koncentruje se destilací

a pomocí prostředků, které odnímají vodu. Alkohol určený k technickým účelům se denaturuje např. pyridinovými sloučeninami. Alkoholické nápoje se rozdělují na nedestilované (pivo, víno) a na destiláty (rum, whisky, koňak, brandy, vodka aj.). Podle obsahu alkoholu lze také hovořit o nápojích nízkoalkoholických a o koncentrátech.

2 METABOLIZMUS A VYLUČOVÁNÍ ETYLALKOHOLU

Etylalkohol se v lidském organismu metabolizuje cestou alkoholdehydrogenázovou, cestou mikrozomálního systému oxidace etanolu – MEOS (cytochrom P-450IIIE1) a také pomocí katalázy z peroxizomů (Li, 1977). Kvantitativně nejvýznamnější je alkoholdehydrogenázová cesta a pouze nepatrný význam se přisuzuje účinku katalázy. Po požití se etanol rychle absorbuje do krve zčásti již v ústní dutině, dále v žaludku a v duodenu. Maximum koncentrace etanolu v krvi po jednorázovém podání se dosahuje za 1/2 až 1 hodinu. Ve skutečnosti bývá pití alkoholických nápojů rozloženo na různě dlouhý časový úsek a kombinováno s jídlem. Absorpce pak závisí nejen na množství a druhu nápoje, ale i na příjmu a složení potravy a objemu náplně žaludku. Etanol snadno difunduje do všech tělních tekutin a krví se přenáší rychle zejména do CNS, zatímco do nepracujících kosterních svalů proniká málo (Salaspuro, 1999). Nízké koncentrace se nalézají v tuku a ve tvrdých tkáních. Distribuční prostor etanolu představuje 60 % hmotnosti u žen a 70 % hmotnosti u mužů. Pro muže o hmotnosti 70 kg má tedy distribuční prostor objem téměř 50 l. Obsah etanolu v alkoholických nápojích se obvykle udává v objemových procentech (tabulka 1) a při přepočtu na hmotnostní koncentraci je nutno respektovat specifickou hmotnost etanolu, která činí přibližně 0,7900 kg.l⁻¹.

Tab. 1 Objemové a hmotnostní koncentrace etanolu v alkoholických nápojích

Pivo	5 vol. % = 5 ml/100 ml	40 g etanolu/l
Bílé víno	11 vol. % = 11 ml/100 ml	87 g etanolu/l
Červené víno	14 vol. % = 14 ml/100 ml	111 g etanolu/l
Destilát	40 vol. % = 40 ml/100 ml	320 g etanolu/l

Vypije-li tedy 70kilový muž 100 ml 38% destilátu, tj. 30 g etanolu, vytvoří se v jeho vnitřním prostředí koncentrace 0,6 g/l, tj. 0,6 promile etanolu. Etanol je z těla odstraňován z 90 % až 98 % oxidačními procesy a současně je ze 2 % až 10 % vylučován dechem a močí, a v zanedbatelném množství i slinami, žaludeční šťávou, žlučí a potem. Rychlost, jakou se organismus zbavuje etanolu, není u příležitostných pijáků závislá na koncentraci etanolu v krvi (sleduje kinetiku nultého řádu) a představuje přibližně 100 mg etanolu/kg tělesné hmotnosti za hodinu u mužů a 80 mg/kg hmotnosti za hodinu u žen (Ševela, 2002). Rychlost eliminace etanolu z těla chronických alkoholiků je závislá na jaterních funkcích a na celko-

vém zdravotním stavu. Aktivita enzymových systémů metabolizujících etanol u nich může být aktivována a odbourávání tím může být významně urychleno.

2.1 Alkoholdehydrogenázová cesta

Klíčovými enzymy alkoholdehydrogenázové cesty odbourávání etanolu jsou dva jaterní enzymy: cytozolová alkoholdehydrogenáza a mitochondriální aldehyddehydrogenáza. Jejich koenzymy jsou nikotinamidadenin dinukleotidy.

Alkoholdehydrogenáza, AD [systematickým názvem alkohol:NAD⁺ oxidoreduktáza (EC 1.1.1.1)] je oxidoreduktáza katalyzující dehydrogenaci alkoholu na příslušný aldehyd:

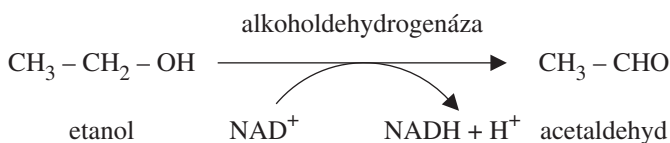
Je to metaloenzym, jehož kofaktorem je zinek nebo železo. Molekula enzymu je dimerem, jenž existuje v mnohočetných molekulových formách, kódovaných 7 geny. Jsou rozděleny do 5 tříd, které se liší strukturou, substrátovou specifitou, kinetickými vlastnostmi i lokalizací (přehledy viz Zima, 1996; Salaspuro, 1999). Tak např. třída AD I se vyskytuje v játrech, plicích, ledvinách a gastrointestinálním traktu – GIT, tj. hlavně v žaludeční mukóze, v jejunu a v ileu. Kromě dehydrogenace etanolu a jiných primárních a sekundárních alkoholů se podílí na metabolismu steroidních hormonů a katecholaminů. Třída AD II je přítomna v játrech a GIT, třída AD III je ubikvitní. Alkoholdehydrogenáza přítomná v žaludeční sliznici je výrazně aktivnější u mužů než u žen. Uvádí se, že žaludeční alkoholdehydrogenáza oxiduje u mužů až 1/5 požitého etylakoholu. Úloha žaludeční AD klesá u chronických alkoholiků vzhledem k etanolovému poškození mukózy a u pacientů trpících gastritidou způsobenou *Helicobacter pylori* (Salaspuro, 1999). AD katalyzuje oxidaci intermediárních alkoholů v metabolismu mevalonátu, který souvisí se syntézou cholesterolu cestou HMG-CoA. Vazba mezi metabolismem etanolu a mevalonátu tak může ovlivňovat hladinu cholesterolu (Keung, 1991).

Aldehyddehydrogenáza, ALD [systematickým názvem aldehyd:NAD⁺ oxidoreduktáza, EC 1.2.1.3 (dříve 1.1.1.70)], je oxidoreduktáza katalyzující dehydrogenaci aldehydu na příslušnou karboxylovou kyselinu:

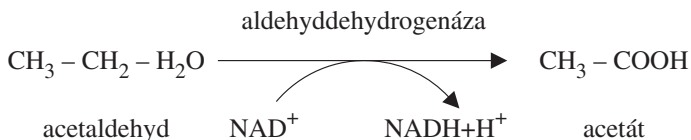

Vyskytuje se v řadě izoenzymů (popsáno 9), které jsou strukturou dimery až oligomery. Molekulová hmotnost tetrameru činí 51 000 až 55 000. V jaterním cytozolu

je přítomen hlavně ALD1, v jaterních mitochondriích hlavně ALD2 a ve fibroblastech převládá ALD3. Existuje rovněž minoritní jaterní ALD4. Enzym není příliš specifický a katalyzuje přeměnu mnoha endogenních i exogenních substrátů. Při poruše ALD2 (GLU487LYS) vzniká syndrom akutní alkoholové intolerance (AJEPB). Deficit ALD3A2 (dříve ALDH10) je příčinou Sjögrenova-Larsonova syndromu (SMAAI). Fyziologickým úkolem enzymů alkoholdehydrogenázové cesty je odbourávání etanolu produkovaného střevními bakteriemi a také etanolu přijatého v nápojích a potravě, ale zejména metabolizmus endogenních sterolů. Jaterní ALD je také zapojena do omega-oxidace mastných kyselin. Alkoholdehydrogenáza katalyzuje oxidaci etanolu na acetaldehyd:

Acetaldehyd je pak oxidován aldehyddehydrogenázou na acetát:

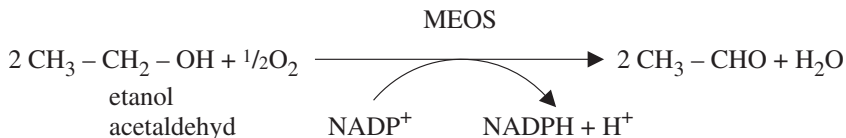
V alkoholdehydrogenázové i aldehyddehydrogenázové reakci vznikají ekvimolární množství redukovaného nikotinamidenukleotidového koenzymu $\text{NADH} + \text{H}^+$. Tento koenzym soutěží na vstupu do dýchacího řetězce s redukčními ekvivalenty z dehydrogenace jiných substrátů a tím může brzdit jejich zpracování. Zvýšená koncentrace $\text{NADH} + \text{H}^+$ snižuje dále aktivitu Krebsova citrátového cyklu. Snižuje se odbourávání mastných kyselin beta-oxidací, tj. vzrůstá jejich celkový „pool“. Při zvýšeném poměru $\text{NADH} + \text{H}^+ / \text{NAD}^+$ se zvyšuje tvorba laktátu, což může vést k hyperlaktacidemii. Ta inhibuje vylučování močové kyseliny ledvinami. Acetyl-CoA, který vzniká z acetátu, je příčinou zvýšené tvorby mastných kyselin, triacylglycerolů a cholesterolu (Murray, 1998). Méně známou mimojaterní alkoholdehydrogenázovou cestou oxidace etanolu je jeho zpracování v tlustém střevě. Podílí se na něm AD střevní mukózy a AD střevních bakterií. Etanol je do těchto částí GIT přiveden krevní cestou. Vzhledem k nízké místní aktivitě aldehyddehydrogenázy je zde acetaldehyd vzniklý v alkoholdehydrogenázové reakci jen zčásti dále oxidován na acetát. Část acetaldehydu se portálním oběhem transportuje do jater, ale část se hromadí ve střevě a může přispívat ke gastroenterologickým komplikacím chronického alkoholizmu včetně tvorby polypů a nádorů tlustého střeva.

Malé procento etanolu se alkoholdehydrogenázovou cestou zpracovává také v pankreatu, ledvinách, plicích, varlatelych a v kostní dřeni. Mimojaterní oxidace alkoholu nabývá na významu v případech jaterní cirhózy (Salaspuro, 1999).

2.2 MEOS

Menší podíl požitého etanolu se metabolizuje cestou mikrozomálního systému oxidace etanolu, MEOS (cytochrom P-450IIE1, Rubin, 1968). Systém je lokalizován v endoplazmatickém retikulu buněk jater, plic, ledvin, mozku a kůže. Jeho koenzymem je nikotinamidadeninindinukleotidfosfát. Produktem oxidace pomocí MEOS je rovněž acetaldehyd:

MEOS oxiduje také celou řadu dalších substrátů včetně léků a jiných xenobiotik (acetaminofen, benzen, fenoly, ketony, pyrazolové sloučeniny, izonikotinhydrazid, tetrachlormetan aj.), které také účinkují jako induktoři systému. Inhibičně působí disulfiram. Spolu s indukcí MEOS se zmnožuje endoplazmatické retikulum, což může souviset s jaterní perivenulární toxicitou etanolu a dalších nox metabolizovaných touto cestou. Přitom je zvýšena jaterní proteosyntéza s vyšší produkcí proteinů akutní fáze, apoproteinů i cytochromu P-450 (Lieber, 1988). Podíl tohoto způsobu zpracování etanolu (aktivita MEOS) vzrůstá při chronickém alkoholizmu pravděpodobně proto, že MEOS je indukovatelný etanolem.

2.3 Kataláza

Oxidace etanolu pomocí katalázy (EC 1.11.1.6) probíhá nejpomaleji. Jestliže je např. hodnota K_m mitochondriální aldehyddehydrogenázy pro etanol 10 $\mu\text{mol/l}$, potom K_m katalázy je 10 $\mu\text{mol/l}$ (Montgomery, 1990). Enzym je heminového typu, tj. obsahuje porfyrinový skelet s centrálním atomem Fe^{3+} , a je lokalizován v peroxizomech. Také katalázová reakce produkuje acetaldehyd:

3 LABORATORNÍ VYŠETŘENÍ A METODY DETEKCE A STANOVENÍ ETANOLU V BIOLOGICKÉM MATERIÁLU

3.1 Laboratorní ukazatele konzumace alkoholu a ostatní biochemická vyšetření při abúzu alkoholu

3.1.1 Testy prostupnosti a integrity membrán hepatocytu

Aminotransferázy

V oblasti testů prostupnosti a integrity membrán, které vypovídají o funkčním stavu a integritě celé jaterní buňky, se považuje stále za nejcitlivější a nejrychleji vypovídající stanovení aminotransferáz.

Aspartátaminotransferáza (AST)

Aspartátaminotransferáza (dříve GOT, L-aspartát:2-oxoglutarát aminotransferáza, EC 2.6.1.1) je enzym přenášející aminoskupinu z aspartátu na oxoglutarát za vzniku glutamátu a oxalacetátu. AST je přítomna v srdečním a kosterním svalu, ledvinách, játrech, pankreatu, slezině, plicích a erytrocytech (v pořadí podle klesající koncentrace). Z pohledu buněčné lokalizace jde o bilokulární enzym, neboť jedna molekulová forma enzymu se nachází v mitochondriích a druhá v cytoplazmě. Oba izoenzymy prostupují za fyziologických okolností v malé míře do krevního řečiště (poměr mitochondriální a cytoplazmatické AST je zde asi 1 : 8) a cirkulují v něm s poločasem zhruba 18 hodin.

Alaninaminotransferáza (ALT)

Úlohou **alaninaminotransferázy** (dříve GPT, L-alanin:2-oxoglutarát aminotransferáza, EC 2.6.1.2) je přenos aminoskupiny z alaninu na oxoglutarát za vzniku glutamátu a pyruvátu. Enzym je přítomen ve stejných tkáních jako AST, nejvíce je ho však v játrech a ledvinách. Je to unilokulární enzym, neboť se vyskytuje pouze v cytoplazmě. Z buněk, v nichž je obsažen, se enzym uvolňuje do cirkulace, kde jeho poločas činí asi 48 hodin. Koenzymem AST i ALT je pyridoxal-5'-fosfát (PDP). V krvi se může AST i ALT vyskytovat i bez tohoto koenzymu, což se projeví sníženou celkovou aktivitou. V purifikovaných tkáňových extraktech a v referenčních sérových materiálech pak chybí PDP zcela. Z těchto důvodů se při stanovení katalytické koncentrace AST i ALT do reakčních směsí přidává standardní množství PDP. Sta-

novení obou transamináz se nejčastěji provádí kontinuální spektrofotometrií založenou na principu spřažení transaminázové reakce s dehydrogenázovou reakcí, jejímž koenzymem je nikotinamidadeninukleotid (NAD⁺/NADH). Měří se změna absorbance NADH v čase při 340 nm. Mitochondriální AST lze stanovit imunochemickými metodami, v praxi se to však běžně neprovádí. Referenční rozmezí katalytické koncentrace AST a ALT (37 °C, reakce s přídatkem pyridoxal-5'-fosfátu, podle Masopusta, 1998): fS AST do 0,66 μ kat/l, fS ALT do 0,73 μ kat/l.

Tab. 2 *Preanalytické faktory ovlivňující stanovení aktivity AST a ALT (upraveno podle Dufoura, 2002)*

Faktor	AST	ALT	Poznámka
Cirkadiánní variace		45% variace; maximum odpoledne, minimum v noci	Vyskytují se jak ve zdraví, tak při jaterních chorobách.
Variace ze dne na den	5 až 10% variace	10 až 30% variace	Ve zdraví i při jaterních chorobách.
Hmotnost (BMI)	40 až 50% zvýšení při vysokém BMI	40 až 50% zvýšení při vysokém BMI	Přímá úměra mezi BMI a aktivitou
Fyzická zátěž	3násobné zvýšení	Zvýšení vyšší u netrénovaných	Zvýšení aktivity je přímo úměrné zátěži. Projevuje se více u mužů než u žen.
Skladování vzorku séra	Při lab. teplotě stabilní 3 dny, při +4 °C 3 týdny, při -20 °C roky.	Při lab. teplotě stabilní 3 dny, při +4 °C 3 týdny, významný pokles při zmražení a rozmražení.	V plné krvi jsou enzymy stále 24 h, potom aktivita výrazně klesá.
Hemolýza	Významný vzestup	Slabý vzestup	Závisí na stupni hemolýzy
Poškození svalů	Významný vzestup	Slabý vzestup	Podobné zvýšení CK
Ostatní	Makroformy enzymu	Makroformy enzymu	Dlouhotrvající zvýšení, které postihuje jen jeden nebo druhý enzym.

Při interpretaci vyšetření transamináz platí, že zvláště ALT je citlivým indikátorem poruchy prostupnosti membrán hepatocytu: již pouhé omezení přívodu živin způsobené stagnací krve v játrech při kardiální insuficienci způsobí vyplavení enzymu z buněk. Pro AST zase může být vodítkem skutečnost, že při lehčích poruchách prostupnosti buněčné membrány se nejprve uvolňuje cytoplazmatická AST, při nekróze a rozpadu celé buňky se uvolní i mitochondriální AST. Diagnostická senzitivita ALT se udává okolo 83 %, diagnostická specifická vůči jedincům s nehepatálními chorobami okolo 84 %. Naproti tomu je diagnostická specifická i senzitivita AST

pod 70 %. Pro účely posouzení hloubky poškození hepatocytu a prognosticky užitečným vodítkem zůstává i nadále poměr AST : ALT (obě v $\mu\text{kat/l}$, tzv. de Ritisův koeficient). Hodnoty vyšší než 0,7 až 1,0 jsou prognosticky závažnější a svědčí pro rostoucí podíl buněčných nekrotizací. Nejvyšší hodnoty katalytických koncentrací (tj. aktivit) AST i ALT v séru bývají popisovány u akutní virové hepatitidy. V prodromálním stadiu stoupají na dvojnásobek normy a na vrcholu onemocnění, 1 až 2 týdny po nástupu ikteru, mohou dosahovat v průměru až 50násobku normy. Pak klesají a při nekomplikovaném průběhu se okolo 8. týdne normalizují. Pomalejší je normalizace u hepatitidy B a při cholestatickém průběhu onemocnění. Chronické hepatitidy naproti tomu mívají pouze 2- až 5násobné zvýšení AST a ALT.

U alkoholové jaterní choroby zřídka kdy překročí hladiny transamináz v séru hodnotu $5 \mu\text{kat/l}$. To se částečně vysvětluje úbytkem pyridoxalofosfátu, který je koenzymem transamináz a jehož nedostatek je pro alkoholiky typický. AST jsou více zvýšené než ALT, takže poměr AST : ALT je obvykle vyšší než 2. Vzestup transamináz s hodnotami asi 30násobnými proti normě bývá u toxického poškození jater, např. chlorovanými uhlovodíky a faloidinem. Na rozdíl od toho mívají lékové a alkoholové intoxikace mnohem mírnější vzestup. Velmi vysoké hodnoty AST i ALT nacházíme někdy u infekční mononukleózy a při akutním městnání v játrech. Obstrukční ikterus může být bezprostředně po nástupu doprovázen až 10násobnými hodnotami transamináz, zvýšení zde však bývá přechodné a hladiny transamináz se během několika dnů vracejí k normě.

Glutamátdehydrogenáza (GMD)

Pro játra je dále relativně specifickým enzymem glutamátdehydrogenáza (GMD, L-glutamát:NAD(P) + oxidoreduktáza, deaminující; EC 1.4.1.3). „Specifická“ je založena na faktu, že v játrech je až 10krát více GMD než v kterékoliv jiné tkáni. Je to mitochondriální enzym, který je kromě jater přítomný i v buňkách srdečního svalu a ledvin, v menší míře také v mozku, kosterním svalstvu a leukocytech. Jeho fyziologickou úlohou je oxidace glutamátu, který se přes meziprodukt a po deaminaci přeměňuje na 2-oxoglutarát. Není příliš substrátově specifický pro L-glutamát a katalyzuje přeměnu i dalších aminokyselin. Jeho koenzymy mohou být NAD^+ i NADP^+ . Enzym se po odumření buněk ocitá v extracelulárním prostoru a posléze v cirkulaci, kde fyziologické rozmezí jeho katalytické koncentrace dosahuje u mužů $0,123$ a u žen $0,088 \mu\text{kat/l}$. Pro interpretaci nálezu je nejdůležitější, že masivní vzestup GMD je projevem nekrotizujícího průběhu jaterního poškození nebo neoplazie. Při obstrukcích a cholestáze rostou aktivity až 10násobně, a to pravděpodobně díky indukci nitrobuněčné syntézy enzymu. Diagnostická senzitivita samotného vyšetření GMD je však pod 50 %, což je patrně jeden z důvodů malé po-